

VILJEM URBAS*

Življenje. – Viljem Urbas se je rodil 14. julija 1831 služkinji Mariji Urbas v Ljubljani,¹ kjer je obiskoval takratno osnovno šolo (1840–1843) in gimnazijo (1844–1851). V zadnjih treh letih je v gimnazijskih poročilih² vpisan med najboljšimi učenci. Kje in kaj je študiral in kako se je vzdrževal, se doslej ni dalo ugotoviti. Od l. 1853–1856 je bil Kosmačev amanuenzis v ljubljanski Licealki, česar je bil na lastno prošnjo razrešen, ker se

★ Zbiranje podatkov o življenju in delu V. Urbasa se je začelo na pobudo uredništva SBL pri SAZU, ki je prosilo za prispevek o njem.

1. Podatek je iz krstne knjige v stolnem župnišču v Ljubljani, kjer je vpisan z imenom Wilhelm.
2. Prim Juventus caesareo Regii gymnasii academici Labacensis . . ., 1845, str. 17, 1846, str. 15, 1848, str. 6, 1849, str. 3. Tamkajšnji podatki omogočajo sklepati na čas celotnega Urbasovega šolanja v Ljubljani.

je posvetil poučevanju.³ L. 1857 ga že najdemo v Ljubljani kot učitelja,⁴ tudi privatnega.⁵ Za profesorja je bil aprobiran l. 1867⁶ in njegovo naslednje delovno mesto je bilo na višji realki v Gorici (1868–1871),⁷ kjer je poleg nemščine in francoščine poučeval tudi slovenščino.⁸ L. 1871 je bil član izpitne komisije za splošne ljudske in meščanske šole.⁹ Od l. 1872 naprej je bil profesor na višji realki v Trstu,¹⁰ kjer je poučeval največ nemščino, a tudi zemljepis, zgodovino, matematiko, pisanje in včasih tudi slovenščino.¹¹ V letu 1877 je bil imenovan za začasnega okrajnega šolskega nadzornika za koprski in poreški okraj.¹² Od l. 1875 do l. 1883 (dve mandatni dobi) je bil tudi zunanji član odbora Slovenske Matice in član njenega odseka za knjige,¹³ v letih od 1878 do 1888 je večkrat začasno zastopal direktorja šole,¹⁴ deloval pa je tudi v nemškem planinskem društvu – odsek za Istro.¹⁵ Po upokojitvi 20 sept. 1897¹⁶ se je preselil v Gradec (Graz),¹⁷ kjer je na privatni gimnaziji učil iste predmete kot v Trstu. Umrli je 15. novembra l. 1900 v Gradcu.¹⁸ – v NUK v fotografskem oddelku hranijo njegovo fotografijo iz l. 1874.¹⁹

Delo. – V. Urbas se je predstavil že pri osemnajstih v Vedežu l. 1849 s *kritičnima zapisoma o zvezdah*, v katerih razlaga pojav, ki ga nepoznavalci vidijo kot utrinjanje zvezde,²⁰ in nekakšno *statistiko o umrljivosti človeštva*.²¹ L. 1850 je objavil daljši članek *Nekaj od stare Ljubljane*,²² v katerem popisuje predzgodovino mesta in naseljevanje posameznih mestnih delov.

3. Mitteilungen des Musealvereines für Krain, Laibach 1907, str. 92.

4. Prim. Dr. E. H. Costa, Bukve Vodniku v spomin. Novice, 3. febr. 1858, List 5, Tečaj XVI, 34–35. Čeprav je prispevek iz l. 1858, se Costov podatek o V. Urbasu kot učitelju prav gotovo nanaša že na l. 1857 – glede na začetek l. 1858.

5. Prim. Vodnikov spomenik. Vodnik–Album. Ur. Dr. E. H. Costa 1859, str. 268.

6. Natančno: 23. sept. 1867. Prim. Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Oesterreich mit Einschluss der gewerblichen Fachschulen und der bedeutenden Erziehungstalten, Wien 1890, str. 173.

7. Jahresbericht der K.K. Ober–Realschule in Goerz, 1868–1871.

8. Jahresbericht . . . 1868, 42, 44, 47, 49, 50, 52. Pregled predelane snovi kaže, da se je opiral na Janežičevo slovnico.

9. Jahresbericht in Goerz, 1871, str. 32.

10. Jahresbericht der deutsche Staats–Oberrealschule in Triest für das Schuljahr 1872–1897.

11. Jahresbericht in Triest 1884/85.

12. Slovenski učitelj. Glasilo „Učiteljskega društva za slovenski Štajer“. 5/1877, V Mariboru 20. junija 1877, št. 12, 190–191.

13. Prim. LMS, MS, Lj. 1875–1883.

14. Jahresbericht . . . in Triest, 1894/95, LIII.

15. O tem pričajo tudi njegova predavanja, ki jih je imel v istrski sekciji. Prim. op. 40, 41, 42, 44.

16. Jahresbericht . . . in Triest, 1897–1898, str. 1.

17. Jahrbuch höheren Unterrichtswesens in Österreich 11/1898, 112.

18. Novice, Ljubljana, 58/1900, 47, 23. XI., str. 460, Prim. LMS, MS 1900, str. 18. Podatke so mi prijazno oskrbeli v Univerzitetni knjižnici v Mariboru, za kar se jim najlepše zahvaljujem.

19. Za opozorilo iskrena hvala dr. Valterju Bohincu.

20. Gvilielm U. . . ., Vraže ali prazne vere. Vedež. Časopis za šolsko mládost. Vredoval Janez Navratil. II. tečaj, 1849, I. polovica, v Ljubljani, Rozalija Eger. V četrtik, 22. listopada, 21. list II. polovice, 167.

Gvilielm U. . . ., Kako se zvezda vtrene. Vedež, . . . 1849, v četrtik 13. grudna, 24. list II polovice, 189–190.

21. Gvilielm U. . . ., V vsakim trenutku vmerje en človek. Vedež, . . . 1849, V četertik 29. listopada, 22. list II polovice, 175.

22. Gvilielm U. . . ., Nekaj od stare Ljubljane. Vedež, časopis za šolsko mladost. Tečaj III, V četrtik, 7. sušca (marca) 1850, List 10, 76–77. Ponatisnjeno: Ljubljanski časnik št. 96, Vtorik 2. grudna 1851, 382.

Po navajanju K. Glaserja²³ je že tedaj objavljala tudi prve verze, vendar je doslej znana, in še to le iz poznejših objav,²⁴ le ena njegovih pesmi v slovenščini: *Želja Slovenca na tujem*.²⁵ Slovenca na tujem premaguje domotožje, zato misli na dom, kraj svojega otroštva in mladosti, na svoje domače, ker „/ž/arneje tam solnce sije,/ Vetrič bolj hladen pihlja;/ Bolj zeleno žito klije,/ Bolj prijazno vir šumlja!“ Toda vmes sta gora in megla in želi si perutnic, da bi mogel nazaj. Ni znano, kdaj je pesem nastala in kje je bila prvič objavljena.

Pač pa je že iz tega časa znana objava pesmi v nemščini z naslovom *An die Statue zu Strobelhof* – o kipu F. Robbe v gradu Bokalce pri Ljubljani.²⁶

Po tem se, če znani podatki držijo, še samo dvakrat, enkrat v samostojni knjižici, oglasi v slovenščini, drugače pa vseskozi objavlja v nemščini. Tako tudi osem pesmi in krajšo prozo v Vodnikovem albumu.²⁷ Motivi pesmi so narava: poletno jutro z žanjicami (*Sommormorgen*), poletna vročina in mesečna noč (*Gluthen*), mračenje žarečih gora – prisposoba njegovega osebnega občutja (*Alpenglühen*), različnost človeškega prizadevanja in pehanja (*Differenzen*), menjavanje človekovih razpoloženj (*Wechsel*), izpoved ljubezni in strah, da bo zavržen – kar spominja na Prešerna! – (*Gesel*), dva distiha o življenju, ljubezni in prijateljstvu (*Distichen*) in bodica (*An einen dramatischen Dichter*). Proza o solzah (*Die Thräne*) se po posrečeno ironičnem začetku, kakšna kemična spojina so, in pripovedi starega moža, kako so nastale, razblini v golo naštevanje, kdaj vse pridejo človeku v oči.

Na Urbasov pedagoški poklic kažejo predvsem trije članki, od katerih je prvega objavil že med službovanjem v Ljubljani. To je nekakšen *pripomoček za dijake o oblikovanju poslovnih dopisov z ustreznimi zgledi*,²⁸ verjetno za potrebe Mahrove šole, kjer je po vsem sodeč poučeval, glede na to, da ga v popisu iz l. 1857 najdemo med stanovalci Mahrovega doma.²⁹ V razpravi *Zur Behandlung des deutschen Sprachunterrichtes an den Mittelschulen mehrsprachigen Länder*³⁰ se spoprijema z vprašanjem, kako najprimerneje posredovati nemščino v srednjih šolah, kamor se vpisujejo dijaki z več jezikovnih področij. To je bilo v Trstu, kjer so se srečevale tri narodnosti, prav gotovo aktualno vprašanje in Urbasov poskus njegovega reševanja kaže, da se je dobro zavedal svoje pedagoške odgovornosti. Dolgoletne izkušnje v poučevanju in teorijo o njem sooča s takratnim avstrijskim učnim programom in se nanj sklicuje ali pa se do njega tudi kritično opredeljuje. Razločuje jezikovne dispozicije Romanov, Slovanov in Germanov in v šoli loči tri kategorije učencev: nemške iz nemških šol in nemških mest; nenemške iz nemških šol in nemških mest; nenemške iz nenemških mest. Temu ustrezno so uresničljivi tudi postavljeni cilji. Opozarja na vrsto težav, ki jih doživljajo nenemški dijaki v nemških

23. Dr. Karol Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva* III, SM, Lj. 1896, 86.

24. *Slovenska pesmarica* II, ur. Jakob Aljaž, Celovec, 1900, 10–12.

25. A. Funtek jo je v Ljubljanskem zvonu 1922, št. 11, str. 711 hudo logicistično analiziral.

26. Wilhelm U. . . . *An die Statue zu Strobelhof*, *Illyrisches Blatt*, 31/1849, 87, 345. Prim. Bibliografija leksikografskog Zavoda, Zagreb 1963, knj. VII, 217.

27. Wilhelm Urbas, *Poesie und Prosa. Vodnikov spomenik*. Na svitlo dal Dr. E. H. Costa, Ljubljana, 1859, 236–238.

28. *Die gewöhnlichsten im Geschäftsleben vorkommenden Aufsätze. Geordnet und dem katholischen Gesellen-Vereine in Laibach, gewidmet von Wilhelm Urbass*. Laibach, 1860. Druck von Jos. Rudolf Millitz. (Separat, mesta objave ni bilo mogoče ugotoviti.)

29. V popisu prebivalstva iz l. 1857 je vpisan pod št. 4, Mesto h. št. 287 pri Ferdinandu Mahru, Ljubljana. Zgodovinski arhiv, Ljubljana.

30. *Zur Behandlung des deutschen Sprachunterrichtes an den Mittelschulen mehrsprachiger Länder, Jahresbericht über die deutsche Staats-Oberrealschule in Triest 1879–80* (separat, NUK). 1–28.

šolah in na temelju svoje dolgoletne prakse daje navodila, kako jih najprimerneje odpravljati; pri tem ne more mimo specialne metodike poučevanja tujega jezika – korektno upoštevajoč nemške učence. Govori o vlogi profesorja kot subjekta (da bi o tem bil govor pri dijaku, je bilo takrat očitno še prezgodaj!). S poudarjanjem, da praktično učenje jezika ni v memoriranju pravil in izjem, ampak v poglabljanju v lastnosti jezika in v uporabi form in konstrukcij, tj. živih vaj nad togimi pravili, je njegovo stališče živo še danes. Medtem ko v tej razpravi slovenskim učencem v ničemer ne posveča kakršnekoli večje pozornosti kot italijanskim, je naslednja *Unterschiede zwischen der deutschen und slovenischen Syntax*³¹ o razločkih med nemško in slovensko skladnjo namenjena predvsem slovenskim. Po uvodnih besedah o podobnosti indoevropskih jezikov, ki da se ne kaže le v korenih besed, ampak tudi v podobnosti njihovih oblik in zvez, primerja slovenščino in nemščino po skladežjskih lastnostih in funkcijah stavčnih členov, po vrsti osebek, povedek, predmet, prislovi in prilastki. Nato govori še o besednem redu, stavčnih zvezah in periodah. Razprava, ki jo ima za „jako zaslužno“ tudi poročilo o njej v Ljubljanskem zvonu,³² priča, da je Urbas slovenščino tudi teoretično, ne le praktično dobro poznal in da do nje ni bil indiferenten, sicer bi se takega dela pač ne lotil.

Najpomembnejši doslej znani Urbasov prispevek v slovenščini je pisanje *O pregovorih in prilikah, sosebnost slovenskih*.³³ Po njihovi definiciji in navedbah različnih mnenj o njih od antičnih mislecev naprej in njihove vrednosti za vsako narodno ali jezikovno skupnost posebej, ker izražajo tudi njenega duha, našteje še po njegovem mnenju najpomembnejše takrat znane zbirke pregovorov pri Slovanih in konča z omembo, da nič ne ve o Miheličevem rokopisu Kranjskih pregovorov. Po obliki loči pregovore, prilike, modre izreke, gesla, govornila in prislovne izreke, ki „le bolj šaljivo kako bistroumno misel izrekajo“. Na kratko oriše še njihovo razmerje do drugih vrst ljudskega slovstva (pravljice, povedke itd.) in jih po funkciji deli v take, ki kažejo svet, kakršen je (so podobe človekovega delovanja), in v take, kakršen bi moral biti (pravila za življenje). Nato so v desetih nenaslovljenih razdelkih razvrščeni pregovori in prilike o človeku, njegovih lastnostih in (ne)sposobnostih in domovini, in to ne le iz ljudskega slovstva, ampak tudi iz literature, vmes pa teče avtorjeva beseda o ozadju njihovega nastanka, različnih oblikah ene in iste misli, o okoliščinah, kdaj je ta ali oni pregovor /prilika/ izrek primeren ipd. Več znamenj: obsežna upoštevana literatura, način pisanja, končni vzklik „Da bi se mojim rojakom le način te razprave priljubil“ in v naslednjih razpravah pogosto sklicevanje nanje, kažejo, da mu je bila ta slovstvena vrsta posebno ljuba. Razprava je bila l. 1869 in 1870 v dvanajstih nadaljevanjih ponatisnjena v Bleiweisovih Novicah.³⁴ Hkrati s pregovori je izšla v Poročilu višje realke v Gorici za leto 1869 tudi razprava *Über einige wesentlichen Verschiedenheiten des Heliand im Vergleiche mit Klopstock's Messias*,³⁵ primerjalna študija med ljudskim epom Heliandom in Klopstockovo Mesijado.

31. *Unterschiede zwischen der deutschen und slovenischen Syntax*, Jhb. deutsche Staats-Oberrealschule in Triest, 1892–93, 1–30.

32. Rubrika: Iz šolskih izvestij, LZ 1894, št. 1, str. 60.

33. *O pregovorih in prilikah, sosebnost slovenskih*. Jhb. der K.K. Ober-Realschule in Goerz, 1869, 2–33.

34. *O pregovorih in prilikah, sosebnost slovenskih*. Spisal profesor Vil. Urbas, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 29. sept. 1869, 313–314; 6. okt. 1869, 320–321; 13. okt. 1869, 329; 29. dec. 1869, 430–431; 5. jan. 1870, 4; 12. jan. 1870, 12–13; 19. jan. 1870, 21. 26. jan. 1870, 27–28. 16. febr. 1870, 57–58; 23. febr. 1870, 64; 2. marca 1870, 71–72; 9. marca 1870, 79–80;

35. *Über einige wesentlichen Verschiedenheiten des Heliand im Vergleiche mit Klopstock's Messias*, Jhb. der K.K. Ober-Realschule in Goerz, 1869, 37–55.

Po podrobni razčlenitvi njenih skupnih in različnih točk konča z ugotovitvijo, da se Heliand in Mesijada bistveno razločujeta po zasnovi, jezikovnem izrazu in verzu, saj ima prvi pečat ljudskega, drugi pa umetnega slovstva; toda novospreobrnjenemu staremu Sasu se je pred tisoč leti veliko bolj posrečilo to, kar je Klopstock hotel, a ni zmogel: ustvariti krščanski ep (str. 55).

V razpravi *Ueber Sagen und Märchen*,³⁶ o povedkah in pravljicah, Urbas najprej opredeli obe ljudskoslovstveni vrsti kot obliki starodavnih ljudskih pripovedi, ki sta bolj ali manj čudežne vsebine in večinoma neznanega izvora. Ob primerjavi njenih lastnosti, kot da hoče upoštevati pedagoško načelo od znanega k neznanemu, izhaja iz povedk, ki da so mlajše kot pravljice in upovedujejo znane kraje, zgodovinske osebe, lokalne dogodke, njihova snov je torej obkrožujoče okolje, medtem ko je pravljica, ki je v svojem ustvarjanju bolj svobodna, svetovljanska; gre prek krajev in časa od dežele v deželo, od ljudstva k ljudstvu in njena glavna lastnost je fantazija. Teorije o njenem nastanku se še drži malo romantičnega, vendar več zajema iz novodobnega pozitivizma: če povedka zapusti svoje področje, izgublja lastnosti naravnega in dobiva vedno bolj čudežne — postaja pravljica, sicer pa med njima ni strogih razločkov, ker prehajata ena v drugo in se križata. Skupen izvir povedki in pravljici je prastari mit, a pomembna je tudi človekova lastnost, da rad idealizira. Tako npr. iz junakov nastajajo polbogovi, iz povedk z mitičnimi dodatki pa pravljica. Naglašja pomen obeh slovstvenih vrst za kulturno zgodovino in literaturo.

Aberglaube der Slowenen,³⁷ vraže pri Slovencih, je zadnji Urbasov prispevek na folklorno temo. Poleg tega, da so deloma mitičnega, deloma krščanskega izvora, poudarja, da so njihove korenine tudi v intimnem stiku ljudstev z naravo, ki pritiska nanje. Imena bajnih bitij v slovenskih vražah kažejo na romanski, germanski in slovanski mit. Po omembi svetnikov zavetnikov sledi pregled vraž, tudi po različnih krajih, skozi vse leto od novega leta naprej. Na koncu so dodane še vraže ob različnih priložnostih.

Razprava *Die Slovenen*³⁸ zavestno poudarja s podnaslovom *Ethnographische Skizze*, da se ne namerava ustaviti le pri folklornih sestavinah duhovne kulture, kar je značilno za večino Urbasovih, o tem predmetu slovensko pišočih sodobnikov, ampak skuša dati kar najširši pregled kulturnega bitja in žitja Slovencev, o čemer pričajo že naslovi posameznih poglavij: Izvor in jezik, Telesni videz, Sposobnosti in značaj, Duševne npravne lastnosti, Ljudska modrost in neumnost (norost), Ljudske pesmi in povedke, Šege in navade, Hrana, noša in bivališče. Pomembno je, da pri označbi ozemlja, na katerem živijo Slovenci, ni izpustil nobene pokrajine in poleg Kranjske našteva še mejne dele Koroške, Štajerske, Madžarske (Prekmurje in Porabje — op. MS), Istre in Benečije, čeprav vse kaže, da ne vztraja pri izhodišču: dokazovati samobitnost Slovencev po vsej sili, kar so imeli slovenski narodopisci 19. stoletja za eno svojih glavnih nalog.³⁹ Le tako lahko govori o tem, da so Slovenci asimilirali tuje (nemške, op. MS) elemente v Selški dolini, ne pokaže pa nič zaskrbljenosti za proces asimiliranja Slovencev na Koroškem. Razločke med posameznimi skupinami Slovencev pripisuje mešanju Slovencev z neslovanskimi elementi in različnim zgodovinskim vplivom na posameznih področjih. Opisuje nekatere narečne

36. *Ueber Sagen und Märchen*, Jhb. deutsche Staats-Oberrealschule in Triest, 1887–88, 1–22.

37. *Aberglaube der Slowenen*. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Ur. Dr. Michael Haberlandt, 1898, Wien und Prag, 1898, 142–152.

38. *Die Slovenen*. *Ethnographische Skizze*. Jhb. deutschen Staats-Oberrealschule in Triest, 1873, 3–63.

39. Prim. S. Kremenšek, *Dediščina slovenske etnološke misli XIX. stoletja*, XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Lj. 1975, 127–136.

posebnosti in slovenščino po nekaterih gramatičnih kategorijah primerja z drugimi slovanskimi jeziki in tudi z nemščino. Po telesnem videzu razločuje Štajerce, Gorenjce, Dolenjce, Notranjce, slovenske prebivalce Istre in Beneške Slovence, medtem ko Korošecv zlepa ne omenja. Pri označbi umskih sposobnosti in osebnostnih lastnosti upošteva tudi mnenja tujcev o Slovencih. Po njegovem pa so njihove dobre lastnosti naslednje: močna volja, zmožnost abstrahiranja, dobrodušnost, pridnost, vedrina, pravičnost, čut dolžnosti, ljubezen do domovine, gostoljubnost, ustrežljivost; njihove senčne strani pa so: nagibanje k nezmernosti, tepežu, samoljubju, nasilju, vražam, trma, neutemljena velika žalost na eni in slepo veselje na drugi strani. Pri kulturi v današnjem pomenu besede poudarja, da je ljubljanska filharmonija najstarejša v takratni Avstro-Ogrski in Nemčiji. Prešerna primerja z Uhlandom, epika da je neznatna in od dramatike da je komaj kaj mogoče omeniti. V poglavju o modrosti in neumnosti (norosti) sodijo v prvi del pregovori, v drugega pa vraže. Nato navaja imena oseb v ljudski pesmi, obravnava njihove oblikovne lastnosti in jih razvršča ter opisuje bajna bitja. Pri šegah med standardnimi podatki omenja tudi delanje sneženega moža pozimi in vsakoletno procesijo v Idriji v spomin na začetek rudnika, kar sodi že v „delavsko“ etnologijo. Pri hrani navaja vsakdanje jedi: žgance, polento, fižol, mleko, krompir, mesa pa da zlepa ni na mizi. V zvezi z nošo poudarja, da se pri njej bolj kot pri šegah in navadah kaže, kako novo prevlada nad starim. Na koncu se izrecno ustavlja le pri kmečkih stavbah in glede na gradbeni material loči lesene in zidane.

V zaglavju Zur Volkskunde Krains (K etnologiji Kranjske) časopisa Österreich—Ungarn in Wörter und Bild je Urbasov prispevek *Das Volksleben der Slovenen*,⁴⁰ o ljudskem življenju Slovencev na prvem mestu. Ponekod se ujema s pravkar imenovano etnografsko skico, vendar je napisan na novo, v skladu z ilustrirano publikacijo bolj poljudno. Prinaša vrsto kritičnih in bistrih opažanj: govori o telesnem videzu Gorenjcev, Dolenjcev, Notranjcev, njihovem temperamentu; pokrajini, ki vzbudi zanimanje tujca zaradi prepredenosti s cerkvami in kapelami; o tem, da starši upajo na sina duhovnika, ko ga pošljejo v šole; o praznovanju nove maše in prepletenosti cerkvenih praznikov s poganskimi elementi; o onikanju in katera imena so najbolj pogostna (polovica ženskega sveta so Micke, druga polovica pa Neža, Urša, Špela, Marjeta, Jera, Lenka, Lucija, Lojza), o praznikih, ki da so za Kranjca glavni mejniki za razmejevanje obdobja leta; o šegah; otrocih, ki v prvih letih letajo okrog v sami srajčki, s 5–6 leti pa so že pastirji; o priljubljenih otroških igrah, odnosu do otrok, beračev, gostov, ravnanju do tujcev, ljubezni do domovine in države. Nadaljuje o načinu prodajanja in kupovanja, o obrti: ribniškem suhorobarstvu, sitarstvu v Stražišču in lovu na polhe na Dolenjskem in Notranjskem. Seveda ne more tudi mimo pregovorov in vraž. Prispevek je ilustriral Jurij Šubic.

Že naslova obeh naslednjih razprav *Die oro- und hydrographischen Verhältnisse Krain's*⁴¹ in *Die Gewässer von Krain*⁴² napovedujeta zemljepisno problematiko. Prva po predstavitvi zemljepisne lege Kranjske obravnava oblikovitost njenega površja, pri čemer največ pozornosti posveča jezerom ledeniškega nastanka. Ne zanemari niti ljudskih pripovedi o domnevnih že izginulih jezerih in te povedke sooča z geološkimi dognanji.

40. *Das Volksleben der Slovenen. Die österreichisch—ungarische Monarchie in Wort und Bild — Kärnten und Krain* —, Wien 1891, 353–378.

41. *Die oro- und hydrographischen Verhältnisse Krain's*, Zeitschrift des Deutschen u. Österreichischen Alpen—Vereines, 1874, 296–312.

42. *Die Gewässer von Krain*, Zeitschrift des Deutschen u. Österr. Alpen—Vereines, 1877, 147–163.

Osrednji del je posvečen današnji oblikovanosti površja na Kranjskem, predvsem goratim področjem in kraškim pojavom (jame). Z njimi se veliko ukvarja tudi v drugi razpravi, ko govori o vodah na Kranjskem. Loči vode z odprtim tokom in ponikalnice, ki jih deli v take, pri katerih se vé za njihov izliv, in v take, kjer tega ni mogoče ugotoviti. Razmejuje jih tudi glede na izliv v Črno in Jadransko morje in navaja črto, po kateri poteka razvodje med njima. Nato opisuje tok posameznih rek in njihove pritoke in metode raziskovanja tokov rek ponikalnic. Te podtalne vode zaradi boljšega pregleda razdeli na štiri področja. Na koncu ne pozabi omeniti niti mineralnih vod in toplic.

Še posebej se posveča Urbas vprašanjem kraških pojavov v članku *Das Phänomen des Zirknitzten Sees und die Karsthäler von Krain*,⁴³ katerega namen je po njegovih lastnih besedah najpreprosteje razložiti pojav Cerkniškega jezera, saj ga v publiciteti obdajajo na eni strani čudežna pravljličnost, na drugi pa globokoumne razlage, ki jim ne more zaupati. Že s tem, da opozarja na še druge doline s podobnimi geološkimi, klimatskimi in hidrografskimi lastnostmi, kot je Cerkniško jezero, hoče zmanjšati njegovo enkratnost. Nato obravnava površje, podnebje, favno, floro, kamenine in obdelovalno zemljo Cerkniške doline v njegovem času in tudi njeno zgodovino in pri tem citira vrsto avtorjev, ki so se že ukvarjali z njo in še posebno s Cerkniškim jezerom.

Ljubljanski zvon je že l. 1882 poročal, da je V. Urbas v nemškem in avstrijskem planinskem društvu predaval o *Čičariji in Čičih*⁴⁴ in ta „kulturna podoba iz Istre“⁴⁵ je bila l. 1884 objavljena v Zeitschrift für deutsche und österreichische Alpenverein. Struktura besedila je delno podobna prejšnjemu. Po zemljepisni označbi (meje, lega, vegetacija, klima) področja se ustavlja pri več teorijah o izvoru Čičev, ki so že dolgo predmet strokovnega zanimanja. Glede na njihovo različno konstitucijo, fiziognomijo in značaj zastopa tezo o njihovem večstranskem (neenotnem, različnem) izvoru. Z opisom njihovega gospodarstva, hrane, obleke, bivališč, šeg, religije, vraž, ki so zanj posledica njihove zaostalosti, prehaja na etnološko področje. Značilno je, da opaža težko življenje žensk in melanholijo njihovega značaja utemeljuje z njihovo brezpravnostjo, ker da samo služijo moškim. Ljubljanski zvon je opozoril tudi na objavo razprave.⁴⁶

Urbasovo edino v samostojni knjigi, in to v slovenščini napisano delo *Dr. E. H. Costa*⁴⁷ je nastalo na pobudo odbornikov Slovenske Maticе, ki so se s takim življenjepišom hoteli oddolžiti njenemu naglo umrlemu podpredsedniku,⁴⁸ kot so se malo prej L. Tomanu. Za to so naprosili V. Urbasa,⁴⁹ ki je ponudbo sprejel in verjetno tudi zato postal zunanji član odbora Slovenske Maticе. Urbasu je bilo glavni vir za to delo petintrideset zvezkov Costovih dnevnikov, zato je pri opisu njegovega življenja in dela ustrezno podroben, sicer pa si prizadeva Costo prikazati kot iskrenega in navdušenega domoljuba, ki da ga niso pripeljali v slovenski tabor šele spodletele pobude v nemškem.⁵⁰ Sledi še nekaj Costovih govorov z Urbasovimi opombami. J. M. Pajk je v Zori to Urbasovo delo navdušeno

43. Das Phänomen des Zirknitzer Sees und die Karsthäler von Krain, Zeitschrift des Deutschen u. Österr. Alpen-Vereines, 1879, 17–33.

44. Rubrika: Slovenski glasnik, LZ 1882, št. 2, 123.

45. Die Tschitscherei und die Tschitschen. Ein Culturbild aus Istrien. Zeitschrift des Deutschen u. Oesterr. Alpen-Vereines 1884, 1–27.

46. LZ 1884, št. 6, 384.

47. Dr. E. H. Costa, Matica Slovenska, 1877, 126. str.

48. Prim. LMS, SM, Lj. 1875, 6.

49. Prim. LMS, SM, Lj. 1875, str. 9, 14, 19.

50. Prim. V. Urbas, Dr. E. H. Costa, . . . 25–26.

pozdravil z dolgim poročilom,⁵¹ medtem ko ga je K. Glaser v svoji Zgodovini slovenskega slovstva pograjal.⁵²

Označba. — Sad Urbasovega 50-letnega strokovnega publiciranja je vsega skupaj enaindvajset znanih bibliografskih enot. Če odštejemo Urbasove začetne objave (ki so mladeniško zagnane), literarne poskuse in davek času (knjižico o dr. E. H. Costi), je njegovo pisanje v vseh prispevkih resno, odgovorno in umirjeno, s suverenim znanjem predmeta in strokovne literature, ki jo tudi kritično upošteva. Po vsebini izredno raznotere prispevke (z današnjega vidika jezikoslovna metodika, folkloristika, primerjalna književnost, etnologija, geografija, kulturna zgodovina) je mogoče sumarno uvrstiti med filološke in naravoslovne.

Urbasovi pedagoški članki kažejo V. Urbasa kot prizadevnega pedagoga. Odpira pa se nam ob njih pomembno vprašanje: kako da ni bolj živo sodeloval v slovenskem kulturnem krogu? Prvi njegovi prispevki to tendenco vendar nakazujejo in kažejo, da z jezikom ni imel težav pa tudi vzklík na koncu prispevka o pregovorih priča, da do slovenstva ni bil hladen. Toda v njegovih zadnjih dveh pedagoško-metodičnih člankih ni niti sledu o narodnostni zavzetosti, saj se strogo drži strokovne distance; nikjer aktualistično ne zviša tona, čeprav ugotavlja, da zakon o srednjem šolstvu ne upošteva nenemških učencev iz nenemških osnovnih šol in krajev. Je mar tudi za to vzrok Urbasova velika racionalistična narava in pozitivistična usmerjenost, ki je tako izrazita že v prvem Urbasovem prispevku *Vraže ali prazne vere*, ki ga začenja z besedami: „Pravijo: Vsak človek ima svojo zvezdo. — Gotovo, če si jo na papir zarisa, toda na nebu ne.“⁵³ Isto se pokaže na koncu sestavka o stari Ljubljani, na začetku razpravljanja o Cerkniškem jezeru in še marsikje. Zakaj Urbas nikjer ne podleže aktualnim vprašanjem o položaju Slovencev v Avstro-Ogrski (razen v pritrjevanju Costovemu delovanju za Slovence), čeprav za dežmanovski problem tu ne gre, saj je bil povabljen k sodelovanju k Slovenski Matici? Ga je pri tem oviralo delovno mesto — odvisnost profesorja v državni službi; ali je bil pokaran zaradi svojega prvega strokovnega prispevka (o pregovorih) v slovenščini, čeprav je zraven dodal tudi nemškega o docela nemški problematiki (toda na drugo mesto? !)? Vendar poročilo ob njegovem odhodu v pokoj priča o njegovem dokajšnjem ugledu.⁵⁴ Je bila tega kriva odmaknjenost v Trstu, toda saj je bilo delovanje Slovencev v Trstu tedaj živo? Se je čutil dolžnega posredovati slovensko kulturo nemškemu kulturnemu krogu in tako hotel delovati za strpno sožitje dveh narodov v isti državi? ⁵⁵ Ali so bile vzrok tega zgolj možnosti za bolj poglobljeno strokovno delovanje in pripadnost po njegovem mnenju naprednejšim strokovnim krogom? ⁵⁶ Urbasov etnološki koncept se npr. razločuje od drugih takratnih slovenskih narodopiscev, katerih izhodišča so bila docela folkloristično — filološka. Vsekakor je s svojimi, ponekod zavestno označenimi etnografskimi (=etnološkimi) razpravami strokovno naprednejši od njih, saj so mu npr. šege in ustno slovstvo le del duhovne kulture, ob njih pa enakovredno in

51. Zora, časopis zabavi i poduku. Sedmi tečaj, V Mariboru, Uredil, založil in tiskal J. M. Pajk, 1878, št. 5, marca 1878, 78–80.

52. Prim. Dr. Karol Glaser, ZSS, III, 87.

53. Prim. op. 20.

54. Chronik der Schule, Jhbr. der deutschen Staats-Oberrealschule in Triest, 1897–98, 1.

55. Ena od delnih rešitev tega vprašanja bi bila tudi ugotovitev, kaj so bili njegovi starši — oče. Mati je bila služkinja. Je bil oče Nemeč ali Italijan? Zakaj je v šolskih poročilih in v začetnih objavah uveljavljena italijanska oblika njegovega imena in ali sta kraja službovanja Gorica in Trst zgolj naključna? To, da je sin služkinje mogel študirati, bi moglo govoriti za to, da je imel premožnega očeta, ki ga kljub rojstvu zunaj zakona ni zavrnil? !

56. Tudi njegov sodobnik Slovenec Franc Miklošič je pisal le v nemščini.

morda še bolj zavzeto obravnava tudi druge teme. Pregovori in vraže ga zanimajo predvsem kot dokaz modrosti ljudstva na eni strani in na drugi njegove neumnosti (norosti), kar je posledica njegove neizobraženosti. Nič pa ga niso npr. vraže zanimale kot pravi in izvirni narodni duh in ostanki slovanske mitologije,⁵⁷ kakor je bilo v navadi pri romantično usmerjenih narodopiscih.⁵⁸ Z opažanji o odnosih med spoloma, različnih interesnih, starostnih in družbenih skupin na podeželju, čeprav še brez razredne opredeljenosti, je pravzaprav začetnik proučevanja socialne kulture pri Slovencih; tudi sestavin materialne kulture ne prezre, čeprav jim posveča manj pozornosti. Tako smemo skleniti, da je V. Urbas za Slovence deloval posredno — bolj strokovno, ni pa doslej še nikakršnih podatkov, da bi se angažiral tudi narodnostno-politično. Je pa vprašanje, kaj je bilo v takratnem zgodovinskem trenutku slovenskemu narodnostnemu položaju bolj v prid: strokovna ali narodnostna zavzetost.

Tudi zanimanje za naravoslovne probleme kaže, da je Urbas sledil duhu časa. Vsi štirje zemljepisni prispevki so predavanja, ki jih je imel v istrski sekciji avstrijsko-nemškega planinskega društva. Najbolj so ga privlačili kraški pojavi. Sicer pa morajo to njegovo prizadevanje oceniti geografi.

Edino Urbasovo razpravo v knjižni obliki o dr. E. H. Costi moramo šteti za njegov davek času. V tem delu je spet prišla na dan Urbasova zagnanost, znana iz časov njegovega prvega objavljanja. Po značaju in temperamentu je Costo morda primerno označil, okoliščine (namen dela, posredno sorodstvo z njim — poročen s C. sestrično) pa so storile, da njegovega delovanja ni zmožel kritično oceniti in preseči enostranskega gledanja. Nikjer npr. konkretno ne omenja njegovega boja s F. Levstikom ipd.

Sklep:

V. Urbas je pač najpomembnejši za etnološko vedo in na podlagi njegovih folklorističnih in etnoloških člankov je mogoče skleniti, da se je realistična smer slovenske etnološke misli začela že petindvajset let pred M. Murkom⁵⁹ pravzaprav z njim, le da se romantični narodnoprebudno delujoči in večinoma že slovensko pišoči sodobniki nanj niso navezovali, poznejši raziskovalci zgodovine slovenske etnologije pa so tudi šli mimo njega,⁶⁰ čeprav so pri posameznih poglavjih Narodopisja Slovencev citirane štiri njegove razprave.⁶¹

57. Prim. F. Kotnik, Pregled slovenskega narodopisja, Narodopisje Slovencev, I, 1944, 34.

58. S. Kremenšek, N.d. pri op. 39, str. 130 sl.

59. Prim. op. 57, str. 35.

60. Prim. op. 57, str. 21–52.

61. Prim. Narodopisje Slovencev, I, 216, 261, II 162.

Summary

VILJEM URBAS

Out of Viljem Urbas' fifty years of professional publishing only twenty-one bibliographic units are known so far, seven among these were written in Slovene. Regardless of their large variety (nowadays they would be classified as educational linguistics, folklore studies, comparative literature, ethnology, geography, cultural history), his writing is always professional, serious and responsible, it shows his excellent knowledge of the discussed subject and literature written about it, which is critically considered. Only his booklet on Dr. E. H. Costa can be considered as a duty paid to his time.

Urbas' contributions written in German show that his activity for the Slovenes is primarily professional, and so far there is no available evidence to show that he would have been committed in social – political sphere as well. Therefore a question may be raised why Urbas did not act more vividly in the Slovene cultural circle, from which he can also be distinguished according to his concepts on ethnology. His ethnological contributions are most significant, and it is possible to conclude on this basis that the realistic orientation in Slovene ethnological thinking was already begun twenty-five years before the work of Matija Murko, that is to say with Urbas. However, romantic nationally-awakening and mostly in the Slovene language writing ethnologists did not link themselves with Urbas; later investigators of the history of Slovene ethnology also passed him by, although four of his studies have been occasionally quoted in various chapters of the ethnography of the Slovenes.